

SPECIFIČNOSTI KONCEPTA FER VREDNOVANJA U FINANSIJSKOM IZVEŠTAVANJU I REVIZIJI

Bojan Rupić

Kapital revizija doo Novi Sad

✉ bojan.rupic@gmail.com

Ljiljana Bonić

Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet, Srbija

✉ ljiljana.bonic@eknfak.ni.ac.rs

UDK
657.375
657.6
Pregledni rad

Apstrakt: U savremenim uslovima poslovanja investitori postaju najvažniji korisnik finansijskih izveštaja, a u cilju zadovoljenja njihovih informacionih potreba dolazi do formiranja mešovite osnove finansijskog izveštavanja koja sadrži elemente koncepta istorijskog troška i koncepta fer vrednosti, sa sve većim zaokretom ka konceptu fer vrednosti. Primarni zadatak računovodstva fer vrednosti postaje iskazivanje fer vrednosti neto imovine na dan izveštavanja, pri čemu finansijski rezultat poslovanja predstavlja promenu fer vrednosti neto imovine između dva izveštajna perioda. U našoj zemlji propisana je obavezna primena „punih“ MSFI za velika, odnosno MSFI za mala i srednja pravna lica, čime računovodstvo fer vrednosti postaje sastavni deo finansijskih izveštaja domaćih poslovnih subjekata. Ipak, računovodstvo fer vrednosti nije primeren koncept za našu zemlju koju odlikuju plitko i nerazvijeno finansijsko tržište, privredna društva čiji su vlasnici u najvećem broju slučajeva istovremeno i upravljači, i nizak stepen ekonomskog i tehničko-tehnološkog razvoja. Revizija finansijskih izveštaja u uslovima upotrebe koncepta fer vrednosti postaje znatno zahtevnija i složenija u odnosu na reviziju finansijskih izveštaja zasnovanih na računovodstvu istorijskog troška.

Primljeno:
15.02.2015.
Prihvaćeno:
03.04.2015.

Ključne reči: koncept fer vrednosti, MRS/MSFI, MSFI 13: Odmeravanje fer vrednosti, revizija finansijskih izveštaja

1. Uvod

Poslovanje privrednih subjekata u uslovima sve izraženije ograničenosti resursa i oštre konkurencije, ima za posledicu dramatično povećanje potrebe za

pouzdanim informacijama. Jedan od najbitnijih izvora informacija o poslovanju privrednih subjekata jesu finansijski izveštaji i njihov značaj konstantno raste za korisnike informacija. U savremenim uslovima poslovanja došlo je do povećanja broja korisnika finansijskih izveštaja i njihovih zahteva. Zaštita interesa poverilaca više nije primarna, s obzirom da investitori postaju najvažniji korisnik finansijskih izveštaja, a kao najjača interesna grupa, značajno utiču na formu i sadržinu finansijskih izveštaja. Radi obezbeđenja interesa investitora došlo je do preispitivanja važećih pravila za priznavanje i procenjivanje elemenata finansijskih izveštaja. To je dovelo do nastanka i primene mešovite osnove finansijskog izveštavanja koja sadrži elemente dva koncepta: istorijskog troška i fer vrednosti, sa tendencijom sve učestalije upotrebe koncepta fer vrednosti.

Prema nekim autorima, među kojima naročito dominiraju stručnjaci iz Sjedinjenih Američkih Država, nalazimo se usred najveće revolucije u računovodstvu i finansijskom izveštavanju još od kako je Luka Pačoli otkrio sistem dvojnog knjigovodstva 1494. godine (King, 2006, str. 12). Sve do nedavno, računovodstvo se isključivo baziralo na istorijskom trošku. U proteklih trideset godina, Odbor za računovodstvene standarde (FASB) iz SAD i Odbor za međunarodne računovodstvene standarde (IASB), se kreću od računovodstva zasnovanog na istorijskom trošku ka računovodstvu fer vrednosti (*"Fair Value Accounting"*). Od 2009. godine primena fer vrednosti u računovodstvu u SAD postala je standardna metoda (SFAS 157: *Merenje fer vrednosti*) za sva javna i privatna preduzeća, a od 2011. godine postala je standardna metoda prema MSFI 13: *Odmeravanje fer vrednosti*. Sve do usvajanja ovog standarda, zahtevi za merenjem fer vrednosti bili su raspršeni kroz mnoge MRS/MSFI, vrlo često nisu iskazivali jasno ni način, a ni svrhu merenja fer vrednosti, dok su uputstva o primeni odredbi tih standarda bila vrlo ograničena. Zato su ciljevi ovog rada razmatranje specifičnosti računovodstva fer vrednosti i ukazivanje na novost koju donosi MSFI 13, a odnosi se na uvođenje „hijerarhije fer vrednosti“ u tri nivoa, sve u cilju povećanja doslednosti i uporedivosti utvrđivanja fer vrednosti.

Takođe, jedan od ciljeva rada je i ukazivanje na nedostatak koncepta fer vrednosti. Kao dva glavna nedostatka koncepta fer vrednosti u domaćoj i stranoj stručnoj literaturi navode se procikličnost, koja ima svoje ishodište u bilansu uspeha i finansijskom rezultatu, i nelikvidnost učesnika na tržištu kapitala uslovljena vrednovanjem imovine ili obaveza po fer vrednosti.

Poseban cilj rada je kritički osvrt na primenu koncepta fer vrednosti u finansijskom izveštavanju i specifičnosti revizije finansijskih izveštaja vrednovanih po fer vrednosti u Srbiji. S obzirom da zakonska računovodstvena regulativa u Srbiji već godinama unazad propisuje obaveznu primenu MRS/MSFI, primena koncepta fer vrednosti u finansijskom izveštavanju prisutna je i u našoj zemlji. To postavlja sve veće izazove pred računovodstvenu

i revizorsku profesiju u Srbiji. Računovode se, pored potrebe dodatne edukacije i stalnog stručnog usavršavanja, nalaze pred sve većim pritiscima vlasnika i investitora da se služe metodama „kreativnog računovodstva“. Odmeravanje sredstava i obaveza po fer vrednosti stvara prostor rukovodstvu entiteta za računovodstvene manipulacije i kriminalne radnje u finansijskim izveštajima.

Konačno, poslednji, ali ne i manje značajan cilj rada je razmatranje izazova sa kojima se suočavaju revizori u reviziji finansijskih izveštaja vrednovanih po fer vrednosti. Najveći izazov za revizore jeste verifikacija odmeravanja fer vrednosti. Revizori imaju efikasne procedure za proveru tačnosti transakcija i salda koji se vrednuju po nabavnoj vrednosti, ali ovi postupci nisu od velike koristi prilikom odmeravanja fer vrednosti. Postavlja se pitanje da li su revizori globalno posmatrano, a posebno revizori u Republici Srbiji, tehnički spremni za izazove koje donosi vrednovanje po fer vrednosti?

Jedan od načina prevazilaženja tehničke kompleksnosti izvršenih procenjivanja fer vrednosti, koja zahtevaju posedovanje specijalističkih znanja iz određene oblasti, jeste angažovanje eksternog specijaliste. Međutim, u ovom slučaju revizor treba da postupi u skladu sa smernicama Međunarodnog standarda revizije 620 *Korišćenje rezultata rada stručnjaka*, odnosno da koristi rezultate stručnjaka za određenu oblast. Kada planira da koristi rezultate rada stručnjaka, revizor treba da oceni profesionalnu kompetentnost stručnjaka kako bi mogao da se osloni na njegove nalaze. Drugim rečima, revizor ostaje odgovoran za ocenu ispravnosti izvršene procene, pa je iz tog razloga, neminovno da revizori steknu znanja i veštine koje poseduju i procenitelji.

2. Karakteristike računovodstvenog vrednovanja i obelodanjivanja po fer vrednosti prema MRS/MSFI

Koncept fer vrednosti razvijen je u anglosaksonskom svetu. Naime, anglosaksonska teorija i praksa zastupaju stav da su fer vrednosti objektivne, prave vrednosti, te da predstavljaju najpogodniju osnovu za finansijsko izveštavanje. Budući da je računovodstveni sistem determinisan obeležjima finansijskog sistema, a da je anglosaksonski finansijski sistem zasnovan na tržištu kapitala, prihvatanje i primena koncepta fer vrednosti u anglosaksonskoj praksi ima doslednu logiku i puno opravdanje (Knežević, Pavlović, 2008, str. 8). Nasuprot anglosaksonskom računovodstvenom modelu donedavno je stajao kontinentalno-evropski računovodstveni model. Finansijske sisteme zemalja kontinentalne Evrope dugo je obeležavala relativna nerazvijenost tržišta kapitala, pri čemu se finansiranje pretežno vršilo bankarskim kreditima. U ovakvim sistemima koje odlikuju „bliski poslovni odnosi između preduzeća i banaka, što se praktično realizuje kroz dugoročnu, na ugovornim odnosima zasnovanu poslovnu saradnju, ključni finansijski transaktori su banke, dok je tržište kapitala od sekundarnog značaja. Glavni kreditori (banke) često su i

najznačajniji akcionari koji imaju svoje predstavnike u upravnim odborima kompanija. Usled toga, vlasništvo je koncentrisano kod manjeg broja većih akcionara, a uobičajena su i značajnija unakrsna ulaganja“ (Knežević, Pavlović, 2008, str. 9).

Kontinentalno računovodstvo je oduvek zaziralo od iskazivanja nerealizovanog dobitka, pre svega zbog pogubnosti raspodele nerealizovanih dobitaka. Međutim, globalizacija finansijskog tržišta, kao i sve veći značaj tržišta kapitala i rastuća disperzija vlasništva u zemljama kontinentalne Evrope, približili su finansijski sistem kontinentalnih zemalja anglosaksonskom finansijskom sistemu, što je dovelo do usklađivanja evropskih direktiva sa anglosaksonskim računovodstvenim modelom, putem harmonizacije direktiva sa MRS/MSFI. U skladu sa navedenim, prihvaćen je koncept fer vrednosti i u EU. Pored harmonizovanja direktiva sa anglosaksonskim računovodstvenim modelom, započet je i proces prihvatanja neposredne primene MRS/MSFI u EU, pa i u Srbiji.

Više Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja navodi fer vrednovanje kao obavezan ili dopušten postupak vrednovanja imovine i obaveza, ali su glavni zahtevi iskristalisani u MSFI 13: *Odmeravanje fer vrednosti*. Ovaj standard obuhvata postupke koje je neophodno sprovesti prilikom merenja i obelodanjivanja fer vrednosti i navodi da je krajnji cilj fer vrednovanja da se proceni cena po kojoj bi bila realizovana redovna transakcija prodaje imovine ili prenosa obaveze između učesnika na tržištu na datum odmeravanja po tekućim tržišnim uslovima (tj. izlazna cena na datum odmeravanja iz perspektive učesnika na tržištu koji poseduje imovinu ili ima obavezu).

Upravo u ovom smislu, paragrafom 9 navedenog standarda, fer vrednost je definisana kao „cena koja bi bila dobijena za prodaju imovine, ili plaćena za prenos obaveze u redovnoj transakciji između učesnika na tržištu na datum odmeravanja“ (www.mfin.gov.rs).

Još kompletnija definicija data je u paragrafu 24 istog standarda u kojem se navodi da je fer vrednost „cena koja bi bila naplaćena za prodaju imovine, odnosno plaćena za prenos obaveze u redovnoj transakciji na primarnom (ili najpovoljnijem) tržištu na datum odmeravanja, po tekućim tržišnim uslovima (tj. izlazna cena), nezavisno od toga da li je ta cena direktno uočljiva ili procenjena upotrebom druge tehnike procene“ (www.mfin.gov.rs).

Iako se najčešće primena fer vrednosti koristi prilikom vrednovanja finansijskih instrumenata, MSFI takođe dozvoljavaju ili čak zahtevaju vrednovanje po fer vrednosti mnogih nenovčanih sredstava, uključujući nekretnine, postrojenja i opremu, investicione nekretnine, biološka sredstva, sredstva koja se drže za prodaju (Chorafas, 2000, str. 241).

Primena računovodstva fer vrednosti uslovlila je i promenu forme, sadržaja i broja finansijskih izveštaja, tako da su poslovni subjekti u Republici Srbiji koji primenjuju MSFI u obavezi da sastavljaju sledeće finansijske izveštaje: bilans stanja, bilans uspeha, izveštaj o ostalom rezultatu, izveštaj o promenama na kapitalu, izveštaj o tokovima gotovine i Napomene uz finansijske izveštaje (Zakon o računovodstvu, 2013). Prema izmenjenom MRS 1: *Prezentacija finansijskih izveštaja*, zahteva se da se u bilansu uspeha ili u posebnom izveštaju iskažu dobiti ili gubici nastali usled promena fer vrednosti finansijskih sredstava raspoloživih za prodaju, promena fer vrednosti nematerijalnih ulaganja, nekretnina, postrojenja i opreme za koje je odabran metod naknadnog vrednovanja putem revalorizacije, aktuarski dobiti ili gubici po osnovu planova definisanih primanja, kao i kursne razlike nastale po osnovu učešća u kapitalu entiteta u inostranstvu. U našoj zemlji, odabrano je rešenje da se navedene pozicije iskažu u posebnom izveštaju koji nosi naziv *Izveštaj o ostalom rezultatu* i koji će biti prvi put sastavljen u okviru finansijskih izveštaja za 2014. godinu.

Rezultat iskazan u bilansu uspeha u novim okolnostima prikazuje promenu visine fer vrednosti neto imovine iskazane u bilansu stanja, što je posledica činjenice da ukupan rezultat izveštajnog perioda obuhvata pored realizovanog rezultata, i dobitke i gubitke nastale po osnovu promene fer vrednosti sredstava i obaveza koje se nalaze u portfelju posmatranog privrednog subjekta na dan izveštavanja. Dakle, za računovodstvo fer vrednosti je karakteristično da se „rezultat dobija jednostavno kao promena fer vrednosti imovine i obaveza iskazanih u bilansu stanja“ (Škarić-Jovanović, 2009, str. 422). Ovo je uslovlilo da „bilans stanja ima prioritet u godišnjim finansijskim izveštajima i da bilans uspeha ima sporednu ulogu“ (Stojilković, 2011, str. 94).

Postavlja se pitanje da li je fer vrednost korak unapred? Uvođenje fer vrednosti u računovodstvenu regulativu je snažno podržano od strane poslovnih banaka, investicionih fondova i drugih finansijskih institucija, s obzirom da im omogućava iskazivanje nerealizovanih prihoda i dobitaka, kada cene njihove finansijske i druge aktive, koje se iskazuju po fer vrednosti, rastu. Na ovaj način, omogućena je isplata bonusa menadžmentu i dividendi akcionarima sada, a na teret budućih pretpostavljenih priliva koji će biti ostvareni samo ukoliko tržište prizna fer cene po kojima je imovina iskazana u finansijskim izveštajima. Tako koncept fer vrednosti uzrokuje nerealizovane dobitke koji anticipiraju potrošnju i rast cena akcija i drugih hartija od vrednosti na finansijskim tržištima, u odsutnosti neadekvatne procene rizika određenih finansijskih instrumenata, što dovodi do ulaganja u takve instrumente u cilju brze zarade, dok njihove cene na berzi rastu. Nerealizovani dobitak koji je raspodeljen, usled činjenice da izostaju očekivani novi dobiti po osnovu procene po fer vrednosti, može biti isplaćen samo iz tuđih izvora (zaduživanjem) što dovodi do

nelikvidnosti tih privrednih društava i kasnijeg pada cena njihovih akcija na berzi, čime se stvara gubitak kod onih koji te akcije imaju u svom portfelju.

„U vezi sa pitanjem da li je fer vrednost jedan od uzročnika finansijske krize, interesantan odgovor dali su revizori jedne od vodećih revizorskih firmi u svetu u smislu da standardi (GAAP i MSFI), nisu, doduše, krizu prouzrokovali, ali su je sigurno osnažili” (Ćirović, 2008, str. 9). Verovatno pod uticajem svetske finansijske krize, Međunarodna federacija računovođa – IFAC, je krajem 2008. godine izvršila istraživanje uticaja fer vrednosti na finansijsku krizu (IFAC, 2008, str. 30). Rezultati ovog istraživanja su pokazali da je definicija, koja fer vrednosti prepoznaje kao iznos za koji se sredstvo može razmeniti ili obaveza izmiriti između upoznatih, voljnih strana u okviru nezavisne transakcije, najjasna i neprecizna, s obzirom na činjenicu da se radi o pretpostavljenoj vrednosti koja nije potvrđena na tržištu, tj. u pitanju je sadašnja vrednost za koju se očekuje da će biti ostvarena u budućnosti na dan realizacije. Postavlja se pitanje da li postoji buduća vrednost koju možemo danas sa sigurnošću utvrditi? Šta se dešava ukoliko tržište u budućnosti prizna samo 50% vrednosti prihoda utvrđenog na bazi fer vrednosti, a iz dobiti se isplate porezi i dividende?

U najvećem broju slučajeva, fer vrednost je tržišna vrednost sredstva na dan procene, ali kod nekih sredstava se kao fer vrednost koristi specifična vrednost, koju čini sadašnja vrednost tokova gotovine koje privredni subjekt očekuje da će ostvariti kontinuiranom upotrebom nekog sredstva i njegovim otuđenjem na kraju njegovog korisnog veka, ili koje očekuje da će ostvariti prilikom izmirivanja obaveze. Za stalnu imovinu koja se meri po specifičnoj fer vrednosti „promenljive veličine su samo pretpostavke, a pretpostavke su obično predodređene ciljevima koji se odražavaju na kvalitet finansijskih izveštaja“ (Ćirović, 2008, str. 9).

U našoj i stranoj stručnoj javnosti i dalje prevladuje stav o prednosti fer vrednosti u odnosu na nabavnu vrednost prilikom procenjivanja i iskazivanja vrednosti osnovnih sredstava u finansijskim izveštajima privrednih subjekata. Ovo se najjasnije vidi iz stava velikog broja ovlašćenih revizora u našoj zemlji, posebno revizora Državne revizorske institucije, koji odbijaju da izraze pozitivno mišljenje o finansijskim izveštajima klijenta, ukoliko poslovni subjekt ne primenjuje model fer vrednosti prilikom vrednovanja osnovnih sredstava, ili ukoliko ima osnovna sredstva u upotrebi čija je knjigovodstvena vrednost pre vremena otpisana, tj. jednaka nuli. Ovakav stav se čini realnim s obzirom da finansijski izveštaji ne prikazuju realan finansijski rezultat i finansijski položaj ako su u njima iskazana osnovna sredstva po manjoj vrednosti od tržišne. Ukoliko se privredni subjekt svojom računovodstvenom politikom odluči da nekretnine, postrojenja i opremu procenjuje po nabavnoj vrednosti i da ih brže amortizuje u odnosu na njihov mogući vek korišćenja, imaće veće troškove amortizacije u kraćem periodu. U tom periodu, u aktivni će osnovno sredstvo biti

iskazano po nižoj sadašnjoj vrednosti, a u bilansu uspeha, biće iskazan manji dobitak. U ovom slučaju, u bilansu stanja biće sadržane latentne rezerve u visini veće amortizacije, koje predstavljaju realna finansijska sredstva privrednog subjekta. S obzirom da procenjivanje po nabavnoj vrednosti predstavlja jedan od dopuštenih metoda procenjivanja prema MRS 16 *Nekretine, postrojenja i oprema*, kao i da subjekt samostalno odlučuje o vremenu korišćenja i povraćaja uložених likvidnih sredstava u nabavku tog sredstva, procena po nabavnoj vrednosti i potreba za bržim povraćajem uložених sredstava putem amortizacije, zadovoljavaju kriterijume ispravnog bilansiranja i utvrđivanja finansijskog položaja subjekta koji su sadržani u odgovarajućim MRS.

U slučaju da se privredni subjekt opredeli za procenjivanje osnovnih sredstava primenom modela fer vrednosti, onda nakon početnog priznavanja osnovnih sredstava po nabavnoj vrednosti vrši njihovo procenjivanje po fer vrednosti, ako se ta vrednost može pouzdano utvrditi. Fer vrednost zemljišta i građevinskih objekata obično se utvrđuje procenom, koju vrše stručno osposobljeni procenjitelji, na osnovu tržišnih dokaza. Revalorizaciju treba sprovesti redovno kako bi se obezbedilo da se knjigovodstvena vrednost bitno ne razlikuje od vrednosti do koje bi se došlo korišćenjem fer vrednosti na datum bilansa. Model revalorizacije osnovnih sredstava podrazumeva povećanje sadašnje vrednosti osnovnog sredstva u aktivni i revalorizacionih rezervi u okviru kapitala u pasivi, kao i obračun veće poreske amortizacije u odnosu na amortizaciju obračunatu na nabavnu vrednost osnovnog sredstva. Na prvi pogled, pomenuti efekti ostavljaju utisak da metod revalorizacije doprinosi očuvanju fizičkog kapitala u skladu sa konceptom održanja kapitala, s obzirom da se za iznos revalorizacije povećavaju revalorizacione rezerve i kapital, a da veći troškovi amortizacije umanjuju dobit za raspodelu, što dovodi do povećanja likvidnosti kroz smanjenje odliva likvidnih sredstava.

Međutim, pomenuti zaključci o prednosti primene metoda fer vrednosti u odnosu na metod nabavne vrednosti su pogrešni jer se pomenuti efekti gube kada se ima u vidu to da se više obračunata amortizacija zbog primene fer vrednosti ne priznaje kao trošak u poreskom bilansu (u našoj zemlji), što znači da je iznos poreske obaveze koju obveznik plaća isti, bez obzira na to da li vrši revalorizaciju osnovnih sredstava.

S druge strane, razlika između knjigovodstvene vrednosti revalorizovanog sredstva i njegove poreske osnovice se u skladu sa MRS 12 *Porezi na dobitak*, tretira kao privremena razlika i ona dovodi do odložene poreske obaveze ili odloženog poreskog sredstva. Revalorizacione rezerve mogu se sukcesivno prenositi u neraspoređenu dobit, srazmerno uvećanom iznosu amortizacije, tako da je neraspoređena dobit u bilansu stanja ista kao i da nije vršena revalorizacija, odnosno biće ista, kao i da je sredstvo procenjivano po nabavnoj vrednosti. Na osnovu prethodnog, može se zaključiti da, kada se u poreske svrhe ne priznaje efekat povećanja amortizacije nastao usled procene sredstava

po fer vrednosti, što je slučaj sa našim poreskim propisima, onda na duži rok ti efekti ne utiču na visinu neraspoređene dobiti i na finansijski položaj privrednog subjekta, što znači da imaju neutralno dejstvo na privredni subjekt, pa ih je zbog toga suvišno utvrđivati.

Kada su u pitanju investicione nekretnine, ako je privredni subjekt odabrao model revalorizacije, onda se promene fer vrednosti investicionih nekretnina iskazuju u bilansu uspeha. Na taj način se u periodu rasta cena nekretnina ostvaruju značajni dobiti. Međutim, s obzirom da ovi dobiti nisu praćeni odgovarajućim novčanim tokovima i da se na te dobitke plaća porez, ako se vrši i raspodela dobiti ostvarene po tom osnovu, onda dolazi do značajnog pogoršanja finansijskog položaja. U obrnutom slučaju, kada dolazi do pada cena nekretnina, iskazuju se gubici po osnovu obezvređenja koji se ne priznaju u poreskom bilansu, pa se na taj način plaća veći iznos poreza na dobit.

Svedoci smo da se Odbor za međunarodne računovodstvene standarde kreće ka većoj upotrebi fer vrednosti prilikom vrednovanja elemenata finansijskih izveštaja. Međutim, prilikom primene računovodstva fer vrednosti javljaju se i određene poteškoće. Likvidnost tržišta kapitala širom sveta varira. Trgovinske aktivnosti na pojedinim tržištima i trgovina pojedinim finansijskim instrumentima može biti toliko niska da prikupljene tržišne informacije nisu dovoljne. U prikupljanju informacija o fer vrednosti, alternativni izvori informacija neophodni za merenje su simulacija hipotetičkih tržišta ili matematičko modelovanje. Pouzdanost ovakvih merenja je diskutabilna. Razlike u pouzdanosti tržišnih informacija i razlike u metodama vrednovanja će „verovatno dovesti do neželjenih razlika u procenivanju i drugim procenama. Na ovaj način umanjice se mogućnost poređenja sa finansijskim izveštajima koji su pripremljeni u skladu sa Međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja” (www.reuters.com/article). Efikasna tržišta sa niskim transakcionim troškovima su retka i postojanje nesavršenosti tržišta slabi argumente koji se koriste da podrže relevantnost pomenutih vrednovanja. Za one koji primenjuju vrednovanje na bazi istorijskog troška, prepoznavanje procenjenih dobitaka i gubitaka koji su bazirani na tržišnim informacijama može biti koncept koji je veoma komplikovan za shvatanje.

S obzirom na činjenicu da nekretnine, postrojenja i oprema predstavljaju značajnu stavku imovine u gotovo svim poslovnim subjektima, posledice procenjivanja imovine po fer vrednosti verovatno možemo najbolje sagledati na ovoj grupi sredstava. Argumenti koji idu u prilog proceni osnovnih sredstava po fer vrednosti su:

1. *poboljšanje imovinskog i finansijskog položaja privrednog subjekta* - do kojeg dolazi ako su efekti procene u finansijskim izveštajima pozitivni, što za posledicu ima povećanje aktive i pasive bilansa stanja jer se povećava vrednost nekretnina, postrojenja i opreme, odnosno povećavaju se revalorizacione rezerve, pa samim tim i kapital.

2. *smanjenje stepena zaduženosti privrednog subjekta* - ukoliko je efekat procene pozitivan, dolazi do formiranja revalorizacionih rezervi, odnosno dolazi do povećanja ukupnog kapitala. To znači da se poboljšava odnos kapitala u odnosu na obaveze i na taj način se smanjuje stepen zaduženosti privrednog subjekta, jer je veći nivo finansiranja iz sopstvenih izvora u odnosu na pozajmljene izvore.
3. *mogućnost korišćenja realizovanih revalorizacionih rezervi i smanjenje oporezive dobiti prilikom prodaje osnovnog sredstva*.

Razlozi koji ne idu u prilog procene nekretnina, postrojenja i opreme po fer vrednosti su:

1. *veći troškovi računovodstvene amortizacije i manji dobitak u bilansu uspeha* - u narednim obračunskim periodima usled procene uvećane vrednosti nekretnina, postrojenja i opreme, veća je osnovica za amortizaciju i veći su troškovi amortizacije, a manji je neto dobitak u bilansu uspeha. Ovo za posledicu ima iskazivanje nižeg finansijskog rezultata;
2. *vrednovanje sredstava po fer vrednosti ne utiče na novčane tokove i ne popravljaja likvidnost i solventnost privrednog subjekta*, s obzirom da ne dolazi ni do kakvih novčanih priliva i odliva, odnosno procena nekretnina, postrojenja i opreme nema nikakav uticaj na izveštaj o tokovima gotovine.
3. *izražena je nemogućnost korišćenja nerealizovanih revalorizacionih rezervi* - revalorizacione rezerve formirane procenom se ne mogu koristiti pre otuđenja osnovnih sredstava. Dakle, tek kada se „sredstvo proda, rashoduje, pokloni, razmeni ili na neki drugi način otuđi, pripadajući iznos revalorizacionih rezervi se može preneti na neraspoređenu dobit“ (Negovanović, 2007, str. 186). Samo izuzetno, jedan deo revalorizacionih rezervi se može preneti na neraspoređenu dobit i to deo koji predstavlja razliku amortizacije obračunate na revalorizovanu i amortizacije obračunate na nabavnu vrednost.
4. *procenom osnovnih sredstava po fer vrednosti ne može se povećati iznos poreske amortizacije i po tom osnovu platiti manji iznos poreza na dobit*. Kod investicionih nekretnina, procenom po fer vrednosti se uvećavaju i vrednost ukupne imovine i prihodi.
5. *naknadno vrednovanje po fer vrednosti je u koliziji sa najmanje dva računovodstvena načela, načelom opreznosti i načelom realizacije*, jer načelo opreznosti zahteva da se imovina u bilansu stanja iskazuje po nižoj vrednosti, a obaveze u pasivi po višoj vrednosti, a u slučaju sprovođenja procene po fer vrednosti, sredstva su iskazana po višoj, a ne nižoj vrednosti (Savić, 2014, str. 35). Što se tiče načela realizacije, prilikom knjigovodstvenog evidentiranja povećanja vrednosti investicionih nekretnina koje za rezultat ima povećanje prihoda, vrši se privremeno priznavanje dobitaka koji još uvek nisu potvrđeni na tržištu. U ovakvim slučajevima, procena po fer vrednosti nije u saglasnosti sa načelom realizacije.

6. *vrednovanje po fer vrednosti nekretnina, postrojenja i opreme može dovesti do mešavine primene različitih vrednosti u finansijskim izveštajima*, jer se može desiti da više pozicija u finansijskim izveštajima bude vrednovano po različitim vrednostima, pa na ovaj način upotrebna vrednost finansijskih izveštaja u znatnoj meri opada.
7. *u našoj zemlji ne postoji zvanje ovlašćeni profesionalni procenitelj i nije obavezna primena Međunarodnih standarda procenjivanja*, što dovodi u pitanje objektivnost izvršenih procena po fer vrednosti.

U oktobru 2007. godine izvršeno je istraživanje pod nazivom „Primena MSFI u EU i Direktiva o fer vrednosti – Izveštaj za evropsku komisiju”, čiji je predmet bila primena MSFI u finansijskim izveštajima kompanija iz zemalja članica Evropske unije (www.icaew.com/ecifrsstudy). Od 2005. godine, u okviru EU, obavezu sastavljanja finansijskih izveštaja u skladu sa MSFI, imaju kompanije čijim se hartijama od vrednosti trguje na berzi. U delu istraživanja koje se bavi finansijskim izveštavanjem po fer vrednosti učestvovalo je dve stotine najvećih kompanija iz zemalja članica EU, čijim se hartijama od vrednosti trguje na berzi i koje primenjuju MSFI. Rezultati istraživanja su zapanjili mnoge stručnjake. Konkretni rezultati su sledeći: od 200 posmatranih kompanija, 191 kompanija primenjuje troškovni model za vrednovanje nekretnina, postrojenja i opreme (95,5%), osam kompanija (4%) primenjuje model revalorizacije, odnosno vrednovanje po poštenoj vrednosti, dok jedna kompanija nema sopstvene nekretnine, postrojenja i opremu (što iznosi 0,5%). Što se tiče investicionih nekretnina, 119 kompanija (59,5%) ne poseduje investicione nekretnine, 58 primenjuje troškovni model (29%), a samo 23 kompanije vrednuje investicione nekretnine po modelu fer vrednosti (što je tačno 11,5%) (www.icaew.com/ecifrsstudy). Interesantno je da se uopšte ne praktikuje procena postrojenja i opreme po fer vrednosti.

Na osnovu prethodnih rezultata se jasno zapaža da je metod nabavne vrednosti još uvek dominantan u odnosu na model fer vrednosti. Na osnovu svega prethodnog se može zaključiti da naknadno vrednovanje nekretnina, postrojenja i opreme po načelu istorijskog troška, u praktičnoj primeni ima i dalje veliku prednost u odnosu na vrednovanje po fer vrednosti, uprkos preporukama MSFI i određenog dela svetske stručne računovodstvene javnosti. Ako se poštuje načelo istorijskog troška, imovina koja se stiče kupovinom na tržištu se vrednuje u visini njene nabavne vrednosti, a imovina koja je rezultat proizvodnog procesa se vrednuje u visini troškova koji su bili neophodni za njenu proizvodnju. Međutim, tržišna vrednost imovine ne mora i u velikom broju slučajeva i nije jednaka vrednosti koja se nalazi u bilansu, što za posledicu ima smanjenje iskazne moći podataka koje pruža računovodstvo, a samim tim dolazi i do umanjenja kvaliteta finansijskih izveštaja. Uprkos prethodnim činjenicama, princip istorijskog troška nije napušten, naprotiv, a razlog je pre

svoga u objektivnosti ovih podataka, jer su i nabavna vrednost i cena koštanja realne činjenice koje su potkrepljene odgovarajućom dokumentacijom.

3. Efekti primene MSFI 13: *Odmeravanje fer vrednosti na finansijsko izveštavanje u Republici Srbiji*

MSFI 13: *Odmeravanje fer vrednosti*, će se u Srbiji primenjivati počev od finansijskih izveštaja za 2014. godinu, s obzirom da je prevod ovog standarda objavljen u martu 2014. godine na sajtu Ministarstva finansija Republike Srbije.

Fer vrednovanje treba shvatiti kao „proces koji se izvodi nad kompleksom činjenica da bi se došlo do cifara koje reprezentuju vrednosti“ (Milojević, 2014, str. 7). Fer vrednost je jedan od osnovnih koncepata Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja, koji se javlja u brojnim standardima.

Osnovni cilj donošenja MSFI 13 jeste preciziranje načina utvrđivanja fer vrednosti. Naime, do donošenja MSFI 13, nije bio definisan jedinstven set pravila za utvrđivanje fer vrednosti, već je svaki standard propisivao svoja pravila, koja su u pojedinim slučajevima bila nedosledna. MSFI 13 ne donosi suštinske promene u načinu utvrđivanja fer vrednosti međutim, ovaj standard načelno objašnjava proces utvrđivanja fer vrednosti i daje opšta pravila, znatno detaljnije nego što je do sada bio slučaj. Uz navedena preciziranja, MSFI 13 uvodi i neke nove koncepte, npr. ranije je bilo definisano da se fer vrednost utvrđuje na tržištu, dok je sada pojam tržišta detaljno obrazložen i uvedeni su pojmovi glavnog i najpovoljnijeg tržišta na kojima se utvrđuje fer vrednost, uz detaljno objašnjenje njihovih karakteristika. Takođe, precizno su definisani i učesnici u transakciji i njihove karakteristike.

MSFI 13 se koristi u slučajevima kada neki drugi MSFI zahteva ili dopušta odmeravanje fer vrednosti ili obelodanjivanja o odmeravanjima fer vrednosti. Jedan od ključnih zahteva MSFI 13 je da, ukoliko neki drugi MSFI zahteva ili dozvoljava entitetu početno odmeravanje sredstva ili obaveze po fer vrednosti, a cena transakcije se razlikuje od fer vrednosti, entitet treba da prizna proizašli dobitak ili gubitak u bilansu stanja, osim ukoliko nije drugačije naznačeno u tom MSFI.

Navedeni standard zahteva od pravnog lica koje odmerava (procenjuje) fer vrednost da utvrdi:

- pojedinačno sredstvo ili obavezu koja je predmet procenjivanja,
- pretpostavku “najveće i najbolje“ upotrebe te imovine (za nefinansijsku imovinu),
- primarno ili najpovoljnije tržište za posmatrano sredstvo ili obavezu,
- izbor najadekvatnije metode procene sa aspekta raspoloživih ulaznih pretpostavki (inputa) i definisanje nivoa u hijerarhiji fer vrednosti u koji su korišćeni inputi razvrstani.

S obzirom da se fer vrednost utvrđuje za određeno sredstvo ili obavezu, prilikom utvrđivanja fer vrednosti entitet treba da razmotri karakteristike imovine ili obaveze na datum odmeravanja, kao što su npr. stanje i lokacija sredstva i ograničenja (ukoliko postoje) u vezi sa prodajom ili upotrebom sredstva. Sredstvo ili obaveza, vrednovani po fer vrednosti, mogu da predstavljaju samostalno sredstvo ili obavezu, ili grupu sredstava, grupu obaveza ili grupu sredstava i obaveza (npr. jedinica koja generiše gotovinu).

U slučaju sticanja imovine ili preuzimanja obaveza u transakciji razmene za tu imovinu ili obavezu, cena transakcije je cena koja se plaća za sticanje imovine ili koja se dobija za preuzimanje obaveze, tj. ulazna cena. Suprotno tome, fer vrednost imovine ili obaveze je cena koja bi se dobila za prodaju imovine ili platila za prenos obaveze – izlazna cena. U većini slučajeva, cena transakcije jednaka je fer vrednosti – npr. transakcija kupovine imovine obavlja se na tržištu na kojem će imovina biti prodana. Odmeravanje fer vrednosti pretpostavlja da se transakcija prodaje sredstva ili prenosa obaveze obavlja na glavnom tržištu za sredstvo ili obavezu, ili u odsustvu glavnog tržišta, na najpovoljnijem tržištu za sredstvo ili obavezu. Tržište na kojem bi entitet obično stupio u transakciju prodaje sredstva ili prenosa obaveze, smatra se glavnim tržištem, ili, u nedostatku glavnog tržišta, najpovoljnijim tržištem (koje će doneti najveće prihode, a najmanje troškove), osim ako postoje dokazi da nije tako. Ako postoji glavno tržište za sredstvo ili obavezu, odmeravanje fer vrednosti treba da predstavlja cenu na tom tržištu, bez obzira da li je cena direktno uočljiva ili je procenjena nekom od tehnika procene, čak i ako je cena na drugom tržištu potencijalno povoljnija na datum odmeravanja.

Entitet treba da odmeri fer vrednost sredstva ili obaveze putem pretpostavki koje bi učesnici na tržištu primenjivali pri određivanju cene sredstva ili obaveze, pod pretpostavkom da učesnici na tržištu postupaju u njihovom najboljem ekonomskom interesu.

Cena korišćenja za odmeravanje fer vrednosti ili obaveze ne treba da bude korigovana za troškove transakcije, s obzirom da ovi troškovi nisu karakteristični za samo sredstvo odnosno obavezu, već za samu transakciju i razlikuju se u zavisnosti od načina na koji entitet stupa u transakciju sredstva ili obaveze. S druge strane, ukoliko je lokacija karakteristična za sredstvo, cena treba da bude korigovana za troškove transporta koji su nastali usled transporta sredstva sa njegove tekuće lokacije do tržišta.

Odmeravanje fer vrednosti nefinansijskih sredstava podrazumeva razmatranje mogućnosti učesnika na tržištu da generišu ekonomske koristi najvećom i najboljom upotrebom sredstava, ili putem prodaje sredstva nekom drugom učesniku na tržištu koji bi ostvario najveću i najbolju upotrebu tog sredstva. Najveća i najbolja upotreba nefinansijskog sredstva podrazumeva upotrebu sredstva koja je fizički moguća, pravno dozvoljena i finansijski

izvodljiva i određuje se iz perspektive učesnika na tržištu, čak i ako entitet namerava drugačiju upotrebu. Međutim, trenutna upotreba nefinansijskog sredstva od strane entiteta se smatra najvećom i najboljom upotrebom, osim ukoliko tržište ili neki drugi faktori ne ukazuju da bi drugačija upotreba među učesnicima na tržištu maksimizirala vrednost sredstva.

Standard predviđa da entitet treba da primenjuje tehnike procene koje su odgovarajuće u datim okolnostima i za koje ima dovoljno raspoloživih podataka za odmeravanje fer vrednosti, uz maksimalnu primenu relevantnih uočljivih inputa i minimalnu upotrebu neuočljivih inputa. Cilj primene tehnike procene je procena cene po kojoj bi se obavila redovna transakcija prodaje sredstva ili prenosa obaveze između učesnika na tržištu na datum odmeravanja pod aktuelnim uslovima na tržištu. Tri najčešće tehnike procene koje se primenjuju su (www.mfin.gov.rs):

1. tržišni pristup (cene i druge relevantne informacije nastale na osnovu tržišnih transakcija, koje uključuju identična ili slična (uporediva) sredstva, obaveze ili grupu sredstava i obaveza);
2. troškovni pristup (zasnovan na izdatku tržišnog učesnika, koji je u ulozi kupca, za sticanje ili izgradnju zamene sredstva uporedive vrednosti, korigovan u smislu zastarelosti);
3. prihodni pristup (svodi buduće iznose na tekući iznos i na taj način povezuje buduće iznose - tokove gotovine ili vrednosti, sa sadašnjim iznosom, putem diskontne stope. U ovom slučaju odmeravanje fer vrednosti odražava aktuelna očekivanja tržišta o tim budućim iznosima).

U pojedinim slučajevima kao što je, na primer, procenjivanje sredstva ili obaveze pomoću kotiranih cena na aktivnom tržištu za identično sredstvo ili obavezu, adekvatna je jedna tehnika procene. U drugim slučajevima odgovara više tehnika procene, a tipičan primer je slučaj procene jedinice koja generiše gotovinu. U slučaju da se koristi više tehnika za odmeravanje fer vrednosti, rezultate treba proceniti uzimanjem u obzir argumentovanosti raspona vrednosti koje ti rezultati pokazuju. Odmeravanje fer vrednosti je tačka u tom rasponu koja najbolje predstavlja fer vrednost u datim okolnostima. Tehnike procene koje se koriste za odmeravanje fer vrednosti treba da se primenjuju dosledno. Međutim, promena tehnike procene ili njene primene (na primer, promena u ponderisanju, kada se primenjuje više tehnika procene ili promena u podešavanju koje se primenjuje na tehniku procene) je adekvatna ukoliko za rezultat ima odmeravanje koje jednako ili bolje predstavlja fer vrednost u datim okolnostima, na primer, u slučajevima razvoja novih tržišta, ukoliko postanu dostupne nove informacije, kada ranije korišćene informacije više nisu dostupne, kada su tehnike procene unapređene ili se menjaju uslovi na tržištu. Revidiranja koja su rezultat promene tehnike procene ili njene primene treba tretirati kao promene računovodstvene procene u skladu sa MRS 8, a ne kao promene računovodstvene politike.

MSFI 13 po prvi put uvodi hijerarhiju fer vrednosti koja u tri nivoa svrstava informacije (inpute) za tehnike procene koje se koriste prilikom odmeravanja fer vrednosti. Pomenuta hijerarhija daje prioritet kotiranim cenama na aktivnim tržištima za identična sredstva ili obaveze (inputi prvog nivoa), a najmanji prioritet neuočljivim inputima (inputi trećeg nivoa).

Inputima prvog nivoa u našoj zemlji mogu se smatrati kotirane cene za akcije i obveznice sa listinga i "prime market"-a Beogradske berze, kotirane cene poljoprivrednih proizvoda sa Produktne berze u Novom Sadu, medijski javno dostupne cene nekretnina, kataloška procena motornih vozila Auto moto saveza Srbije (Negovanović, 2014, str. 182)...

U pojedinim slučajevima, inputi za odmeravanje fer vrednosti sredstava ili obaveza mogu se razvrstati u kategorije u okviru različitih nivoa hijerarhije fer vrednosti. U tim slučajevima, odmeravanje fer vrednosti kategorizovano je u celini na istom nivou hijerarhije fer vrednosti, kao i input najnižeg nivoa koji je značajan za celokupno odmeravanje. Procena značaja određenog inputa za celokupno odmeravanje zahteva prosuđivanje. Raspoloživost relevantnih inputa i njihova relevantna subjektivnost mogu da utiču na izbor odgovarajućih tehnika procene. Međutim, hijerarhija fer vrednosti daje prioritet inputima za tehnike procene, a ne tehnikama procene koje se koriste za odmeravanje fer vrednosti.

Ukoliko uočljivi input zahteva korigovanje primenom neuočljivog inputa i ta korekcija rezultira odmeravanjem značajno više ili niže fer vrednosti, rezultirajuće odmeravanje bilo bi kategorizovano u okviru trećeg nivoa hijerarhije fer vrednosti. Na primer, ukoliko bi učesnik na tržištu uzeo u obzir uticaj ograničenja na prodaju imovine prilikom procenjivanja cene imovine, entitet bi korigovao kotiranu cenu kao odraz uticaja tog ograničenja. Ukoliko je kotirana cena input drugog nivoa, a korekcija je neuočljivi input značajan za celokupno odmeravanje, odmeravanje bi bilo kategorizovano u okviru trećeg nivoa hijerarhije fer vrednosti.

Inputi drugog nivoa su osim kotiranih cena u okviru prvog nivoa, inputi koji su uočljivi za sredstvo ili obavezu, bilo direktno ili indirektno. Inputi drugog nivoa uključuju kotirane cene za slična sredstva ili obaveze na aktivnom tržištu, kotirane cene za identičnu ili sličnu imovinu ili obaveze na tržištima koja nisu aktivna, inputi potkrepljeni tržištem. Primer inputa drugog nivoa u našoj zemlji jeste tržišna cena akcije kompanije koja se nalazi na multilateralnoj trgovačkoj platformi (MTP).

Inputi trećeg nivoa su neuočljivi inputi za sredstvo ili obavezu, koji treba da se primene na odmeravanje fer vrednosti ukoliko relevantni uočljivi inputi nisu dostupni. Međutim, cilj odmeravanja fer vrednosti ostaje isti, a to je izlazna cena na datum odmeravanja iz perspektive učesnika na tržištu koji drži sredstvo ili duguje obavezu. Iz tog razloga, neuočljivi inputi treba da odražavaju pretpostavke kojima bi se služili učesnici na tržištu prilikom određivanja cene

za sredstvo ili obavezu, uključujući i pretpostavke o riziku. Pretpostavke o riziku uključuju rizik karakterističan za određenu tehniku procene koja se primenjuje kod odmeravanja fer vrednosti, kao i rizik karakterističan za inpute tehnika procene. MSFI 13 predviđa da entitet treba da razvije neuočljive inpute primenom najboljih raspoloživih informacija u datim uslovima, što može da obuhvati sopstvene podatke entiteta. Kao primer inputa trećeg nivoa u našim uslovima može se navesti procena fer vrednosti udela za koji ne postoji aktivno tržište, niti objavljene kotirane cene za slične subjekte koji su bili predmet prodaje, pa je primena prinodne metode zasnovane na sadašnjoj vrednosti budućih novčanih tokova koje projektuje rukovodstvo, jedini logičan izbor.

Kada su u pitanju obelodanjivanja informacija vezanih za sredstva i obaveze koje se vrednuju po fer vrednosti, MSFI 13 vrlo detaljno i taksativno propisuje koje sve informacije entitet treba da obelodani u Napomenama uz finansijske izveštaje, za svaku klasu sredstava i obaveza odmerenih po fer vrednosti. Entitet treba da prezentuje kvantitativna obelodanjivanja koja zahteva ovaj MSFI u tabelarnom formatu, osim ukoliko je adekvatniji drugačiji format (Petrović, 2013, str. 25).

4. Specifičnosti revizije finansijskih izveštaja u uslovima primene koncepta fer vrednosti u Republici Srbiji

„S obzirom na to da su informacije iz finansijskih izveštaja preduslov aktivnosti finansijskog tržišta neophodno je da budu revidirani od strane nezavisne revizije, kako bi se sprečili pogrešni signali investitorima i predupredili negativni efekti „kreativnih“ bilansnih informacija. U tom smislu značajna je uloga institucije revizije“ (Stojilković, Bonić, 2009, str. 146).

Pravni okvir u okviru koga deluju revizori u Republici Srbiji predstavlja Zakon o reviziji koji upućuje na profesionalnu regulativu koju predstavljaju Međunarodni standardi revizije (ISA - International Standards on Auditing). Konkretno, revizijskim postupcima koji se primenjuju prilikom revizije računovodstvenih procena fer vrednosti klijenta, neposredno se bavi Međunarodni standard revizije 540 *Revizija računovodstvenih procena, uključujući i procene fer vrednosti, i odgovarajuća obelodanjivanja*.

Načelno posmatrano, revizija fer vrednosti predstavlja “logičan nastavak procedura koje se uobičajeno koriste za reviziju drugih tipova računovodstvenih procena. kao što su rezervisanja za troškove u garantnom roku ili ispravka nenaplativih potraživanja“ (Kumarasiri, Fisher, 2011, str. 69).

Ovaj standard je u primeni pre nego što je donesen MSFI 13: *Odmeravanje fer vrednosti*, i odnosi se i na računovodstvene procene. Za računovodstvenim procenama se poseže u situacijama u kojima se neke pozicije finansijskih izveštaja ne mogu meriti. Računovodstvena procena podrazumeva „procenu

iznosa neke stavke finansijskih izveštaja u odsustvu preciznog načina merenja”(SRRS, 2011, str. 34). Kao posledica neizvesnosti, koje su sastavni deo poslovnih aktivnosti, veliki broj pozicija u finansijskim izveštajima nije moguće tačno izmeriti, već one mogu samo da se procene. Korišćenje razumnih procena je bitan deo pripreme finansijskih izveštaja i ne ugrožava njihovu pouzdanost. Procena podrazumeva prosuđivanje zasnovano na poslednjim dostupnim, pouzdanim informacijama. Za računovodstvene procene je odgovorno rukovodstvo privrednog subjekta i one se utvrđuju pravilnikom o računovodstvu i računovodstvenim politikama.

Cilj fer vrednosti je da se utvrdi „cena po kojoj bi bila realizovana redovna transakcija prodaje ili prenosa obaveze između učesnika na tržištu na datum odmeravanja po tekućim tržišnim uslovima (tj. izlazna cena na datum odmeravanja iz perspektive učesnika na tržištu koji poseduje imovinu ili ima obavezu)“ (www.mfin.gov.rs). Kao cilj MSR 540, navodi se da revizor treba da pribavi dovoljno adekvatnih revizijskih dokaza da su računovodstvene procene razumne, uključujući i računovodstvene procene fer vrednosti u finansijskim izveštajima, i odgovarajuća obelodanjivanja adekvatna (SRRS, 2011, str. 456).

MSR 540 sastoji se iz sledećih segmenata:

1. procedure za procenu rizika i odgovarajuće aktivnosti,
2. identifikovanje i procena rizika materijalne greške,
3. postupci revizije kao odgovor na procenjeni rizik materijalne greške,
4. dalji postupci suštinskog ispitivanja kao odgovor na značajne rizike,
5. ocena razumnosti računovodstvenih procena i definisanje pogrešnih iskaza
6. obelodanjivanja računovodstvenih procena,
7. pokazatelji moguće pristrasnosti rukovodstva,
8. pisane izjave rukovodstva,
9. dokumentacija odnosno dokumentovanje (SRRS, 2011, str. 453).

Za neke računovodstvene procene karakterističan je relativno visok stepen neizvesnosti, naročito kada su zasnovane na značajnim pretpostavkama, a kao primer, između ostalih, navode se i računovodstvene procene fer vrednosti finansijskih derivata kojima se ne trguje javno, kao i računovodstvene procene fer vrednosti zasnovane na specijalizovanom modelu razvijenom od strane klijenta ili procene koje se zasnivaju na pretpostavkama koje se ne mogu proveriti na tržištu.

1. *Procedure za procenu rizika i odgovarajuće aktivnosti*

Kako bi revizor identifikovao i procenio rizik materijalne greške i na osnovu toga planirao prirodu, vreme i obim postupaka revizije, neophodno je, pre svega, razumevanje aktivnosti kontrole koje je menadžment klijenta uspostavio prilikom vrednovanja po fer vrednosti. Kada izvodi postupke za procenu rizika kako bi razumeo klijenta i njegovo okruženje, uključujući i

sistem internih kontrola klijenta, revizor u cilju obezbeđenja osnove za identifikovanje i procenu rizika nastanka materijalne greške prilikom fer vrednovanja, treba da razume:

- zahteve utvrđenog okvira za finansijsko izveštavanje koji je relevantan za fer vrednovanje, uključujući i odgovarajuća obelodanjivanja;
- kako rukovodstvo identifikuje transakcije, događaje i uslove značajne za priznavanje, merenje i obelodanjivanje vrednosti u finansijskim izveštajima;
- kako rukovodstvo utvrđuje modele i metode vrednovanja fer vrednosti, relevantne kontrole, da li je rukovodstvo koristilo usluge stručnjaka, pretpostavke na kojima su zasnovane računovodstvene procene fer vrednovanja, da li je bilo ili je trebalo da bude promena u odnosu na prethodni period u metodama za formiranje računovodstvenih procena i ako je bilo, zašto, da li je rukovodstvo procenilo efekte neizvesnosti procene (SRRS, 2011, str. 457).

U određenim slučajevima, utvrđeni okvir finansijskog izveštavanja propisuje metod merenja računovodstvene procene (npr. poseban model vrednovanja računovodstvene procene fer vrednosti). Međutim, u većini slučajeva okvir finansijskog izveštavanja ne propisuje metod merenja, niti određuje alternativne metode vrednovanja. Rizik postojanja materijalne greške je veći u slučajevima kada rukovodstvo koristi interno razvijen model vrednovanja računovodstvene procene ili se razlikuje od metoda koji se uobičajeno koristi u određenoj delatnosti ili okruženju.

Revizor može razmatrati razumevanje relevantnih kontrola, uključujući npr. iskustvo i stručnost lica koja kreiraju računovodstvene procene, i kontrole vezane za:

- način na koji rukovodstvo određuje potpunost, relevantnost i tačnost podataka na osnovu kojih se formiraju računovodstvene procene;
- pregled i odobrenje računovodstvenih procena, uključujući i pregled i odobrenje pretpostavki korišćenih kod vrednovanja procene, od strane menadžmenta određenog nivoa;
- razdvajanje dužnosti između lica koja sprovode osnovne transakcije i lica koja su odgovorna za računovodstvene procene (SRRS, 2011, str. 468).

2. Identifikovanje i procena rizika materijalne greške

Revizor treba da proceni stepen neizvesnosti kojem je fer vrednovanje podložno. Kao primer računovodstvenih procena sa visokom neizvesnošću navode se računovodstvene procene fer vrednosti za čije merenje je korišćen specijalizovani model razvijen od strane entiteta.

3. *Postupci revizije kao odgovor na procenjeni rizik materijalne greške*

Na bazi procenjenih rizika materijalne greške, revizor treba da odredi da li je rukovodstvo primenilo zahteve relevantne za računovodstvene procene fer vrednosti, iz okvira za finansijsko izveštavanje, i da li su metode merenja računovodstvenih procena fer vrednosti adekvatne, da li se konzistentno primenjuju, da li je bilo promena u računovodstvenim procenama i metodama njihovog vrednovanja u odnosu na prethodni period, i ako jeste, da li su promene odgovarajuće u novim okolnostima (npr. pojava aktivnog tržišta za određenu klasu sredstava ili obaveza može ukazati da korišćenje diskontovanih novčanih tokova više nije prikladan metod procene fer vrednosti posmatrane klase sredstava ili obaveza). Revizor treba da razmotri i da li se zahtevaju specijalizovane veštine ili znanje, za merenje jednog ili više aspekata računovodstvenih procena, kako bi prikupio dovoljno adekvatnih revizijskih dokaza.

Kada je u pitanju kompleksan postupak procene koji zahteva posedovanje specijalističkih znanja iz određene oblasti, revizor treba da postupa u skladu sa smernicama Međunarodnog standarda revizije 620 *Korišćenje rezultata rada stručnjaka*, odnosno da koristi rezultate stručnjaka za određenu oblast. Kada planira da koristi rezultate rada stručnjaka, revizor treba da oceni profesionalnu kompetentnost stručnjaka, koja se ogleda u posedovanju profesionalnog sertifikata, licence ili članstva u odgovarajućoj profesionalnoj organizaciji, kao i iskustva i ugleda u oblasti za koju revizor traži revizijski dokaz. Takođe, potrebno je i da revizor oceni objektivnost stručnjaka kako bi mogao da se osloni na njegove nalaze.

4. *Dalji postupci suštinskog ispitivanja kao odgovor na značajne rizike*

Revizor posebnu pažnju treba da obrati na neizvesnost procene i kriterijume njenog merenja i priznavanja.

5. *Procenjivanje razumnosti računovodstvenih procena i definisanje grešaka*

Revizor treba da proceni, na bazi revizijskih dokaza, da li su računovodstvene procene fer vrednosti u finansijskim izveštajima razumne u odnosu na utvrđeni okvir finansijskog izveštavanja ili su pogrešne. „Što je učešće fer vrednosti dobijenih različitim tehnikama procene u računovodstvu fer vrednosti određenog preduzeća veće, utoliko je pouzdanost prezentovanih informacija niža, jer su široke mogućnosti manipulacije“ (Škarić-Jovanović, 2009, str. 424).

6. *Obelodanjivanja računovodstvenih procena*

Revizor treba da prikupi dovoljno revizijskih dokaza o tome da li su obelodanjivanja računovodstvenih procena fer vrednosti, u finansijskim

izveštajima, u saglasnosti sa zahtevima utvrđenog okvira za finansijsko izveštavanje. Obelodanjivanje fer vrednosti je definisano u MSFI 13: Odmeravanje fer vrednosti, pri čemu se insistira da entitet obelodani tehnike procene i inpute (pretpostavke) koji su korišćeni u vrednovanju fer vrednosti, kao i da za sredstva i obaveze za koje se koriste značajni nevidljivi inputi (nivo 3) prikaže efekte odmeravanja na finansijski rezultat.

7. Pokazatelji moguće pristrasnosti menadžmenta

Kao primeri pokazatelja pristrasnosti menadžmenta navode se: promene u računovodstvenim procenama ili metodu njihovog vrednovanja, kada je menadžment na bazi subjektivne procene zaključio da je došlo do promena u okolnostima; korišćenje pretpostavki računovodstvenih procena fer vrednosti entiteta u slučaju njihove nekonzistentnosti sa pretpostavkama na odgovarajućem tržištu; izbor iznosa procene koji može ukazivati na optimističan ili pesimističan model i sl.

8. Pisane izjave rukovodstva

Revizor treba da pribavi izjave rukovodstva o tome da li rukovodstvo veruje da su značajne pretpostavke korišćene u vrednovanju računovodstvenih procena, razumne.

9. Dokumentacija

Revizor treba da uključi u svoje radne papire osnove za revizorske zaključke o razumnosti računovodstvenih procena i njihovom obelodanjivanju koje povećava značajne rizike, i pokazatelje moguće pristrasnosti rukovodstva, ukoliko postoje (SRRS, 2011, str. 461).

U istraživanjima koja su sprovedena u drugim zemljama u razvoju i čiji je cilj bio da identifikuju i ispitaju pitanja i izazove sa kojima se revizori u zemljama u razvoju suočavaju, došlo se do sledećih zaključaka. U najvećem broju slučajeva revizori podržavaju koncept fer vrednosti u finansijskom izveštavanju ali konstatuju da postoje određena računovodstvena i revizorska pitanja u vezi sa primenom ovog koncepta.

Ekonomije zemalja u razvoju, uključujući i Srbiju, odlikuje veoma mali broj praktičara (procenitelja nepokretnosti, aktuara i drugih specijalista) koji poseduju neophodna znanja i veštine kako bi primenili odgovarajuće tehnike procene fer vrednosti i Međunarodne standarde procenjivanja, nerazvijena i neaktivna finansijska tržišta, i situacija u kojoj troškovi povezani sa sprovođenjem procena fer vrednosti i njihovim obelodanjivanjem često prevazilaze koristi od pribavljenih informacija (Kumarasiri, Fisher, 2011, str. 68). Kao rezultat navedene studije navodi se da revizori smatraju da računovodstvo fer vrednosti predstavlja mnogo veći izazov za obavljanje

revizije u odnosu na računovodstvo zasnovano na istorijskom trošku. Revizori koji su učestvovali u istraživanju, kao glavne probleme navode nedostatak znanja i veština revizora vezanih za procene fer vrednosti, postojanje neaktivnih tržišta za sredstva i obaveze koje su predmet procene, poteškoće u vezi varijacija tehnika za odmeravanje fer vrednosti u različitim privrednim granama, i primena budućih događaja i pretpostavki u modelima procene fer vrednosti (Kumarasiri, Fisher, 2011, str. 82).

U našoj zemlji, bitniju ulogu bi trebalo da preuzme revizorsko profesionalno telo - Komora ovlašćenih revizora, koja bi trebalo da identifikuje glavne probleme sa kojima se revizori susreću prilikom revizije u uslovima primene računovodstva fer vrednosti, i da revizorima obezbedi više stručnog usavršavanja o odmeravanju sredstava i obaveza po fer vrednosti.

5. Zaključak

Finansijsko izveštavanje na tržištu kapitala prevashodno treba da obezbedi zadovoljenje potreba investitora za informacijama radi donošenja investicionih odluka, a sve u cilju maksimizacije profita. „Kreiranje visoke stope profita iz kvartala u kvartal postavlja se kao imperativ rukovodstvima savremenih korporacija, ne samo u SAD, već i u svetu“ (Stojilković, 2010, str. 170).

U odnosu na evropsku računovodstvenu doktrinu koja insistira na principu istorijskog troška i priznavanju samo dobitaka koji su ostvareni na tržištu, MSFI daju veću mogućnost za primenu računovodstva zasnovanog na fer vrednosti. Poslednjih nekoliko godina, u stručnim krugovima, vodi se rasprava o računovodstvu fer vrednosti koje postaje predmet sve većih kritika i osporavanja. Iako je kao osnovni razlog uvođenja koncepta fer vrednosti u računovodstvenu teoriju i praksu istaknuta veća objektivnost finansijskih izveštaja, odnosno prikazivanje kvalitetnijih informacija u njima, iskustvo je pokazalo da primena fer vrednosti otvara prostor za manipulacije u finansijskom izveštavanju i tzv. „kreativno računovodstvo“. Uprkos tome, savremenu računovodstvenu teoriju i praksu odlikuje sve veća upotreba računovodstva fer vrednosti, koja podrazumeva sve veću subjektivnost u vrednovanju sredstava i obaveza. Međutim, prevelika subjektivnost može izazvati potpuno suprotan efekat.

Primena računovodstva fer vrednosti u našoj zemlji uslovlila je i promenu forme, sadržaja i broja finansijskih izveštaja, pri čemu novinu predstavlja izveštaj o ostalom rezultatu u kome se prikazuju stavke prihoda i rashoda koje nisu priznate u bilansu uspeha već se priznaju u okviru kapitala.

Sve do 2013. godine, problematikom odmeravanja fer vrednosti su se bavili pojedinačni standardi finansijskog izveštavanja koji su propisivali obavezno ili dopušteno vrednovanje po fer vrednosti. Kako bi smanjili negativne efekte,

kreatori računovodstvenih standarda su usvojili novi MSFI 13 *Odmeravanje fer vrednosti*, koji pruža smernice u vezi sa utvrđivanjem fer vrednosti imovine i obaveza poslovnih subjekata i definiše smernice u vezi sa obelodanjivanjem potrebnih informacija, a sve u cilju što realnijeg finansijskog izveštavanja.

Primena metode fer vrednosti u velikoj meri je doprinela kreiranju uvećanih finansijskih rezultata, veštački uvećane dobiti i dividende u finansijskim izveštajima poslovnih subjekata koji su ovu metodu nepravilno primenili ili je do toga došlo usled inherentnih ograničenja u primeni ove metode u različitim tržišnim uslovima (bum tržiša ili kriza na tržištu).

Ovo za posledicu ima vrlo kompleksnu i izazovnu situaciju u kojoj se revizor nalazi, jer se očekuje da i u novim okolnostima, izrazi adekvatno mišljenje. Za reviziju računovodstvenih procena, uključujući procenu fer vrednosti, karakteristično je postojanje visokog inherentnog rizika, s obzirom da vrednovanje po fer vrednosti nastaje kao rezultat prosuđivanja. Sve češća upotreba tehnika procenjivanja fer vrednosti ("mark-to-model") zahteva da revizori poseduju znanja i iz ovih oblasti. Kao jedan od načina prevazilaženja problema verifikacije procena koje su tehnički kompleksne, navodi se korišćenje rezultata stručnjaka za određenu oblast. Međutim, navedeno ne oslobađa revizora odgovornosti za ocenu pravilnosti izvršene procene, pa je dodatna edukacija revizora neminovnost. Veću inicijativu bi trebalo da pokaže revizorsko profesionalno telo - Komora ovlašćenih revizora, koja bi trebalo da uoči probleme sa kojima se revizori suočavaju i blagovremeno reaguje.

Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da je revizija finansijskih izveštaja u okolnostima koje karakteriše sve veća upotreba računovodstva fer vrednosti, znatno zahtevnija i složenija u odnosu na reviziju finansijskih izveštaja zasnovanih na računovodstvu istorijskog troška.

Literatura

- Chorafas, D. N. (2000) *Reliable financial reporting and internal control*, New York: John Wiley & Sons Inc.
- Ćirović, R. (2008) „Svetska finansijska kriza i kriza koncepta fer vrednosti“, *Privredni savetnik*, 25: 8-15.
- King M. A. (2006), *Fair value for financial reporting: Meeting the New FASB Requirements*, New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Knežević, G. i Pavlović, V. (2008) „Uticaj finansijskog sistema na izveštavanje o finansijskim instrumentima“, *Računovodstvo*, 9-10: 7-28.
- Knežević, G. (2014) „Relevantnost izveštavanja o ukupnom rezultatu za investitore“, 45. *Simpozijum Računovodstvo i menadžment privatnog i javnog sektora, Zlatibor*, Beograd: Savez računovođa i revizora Srbije, pp. 344-364.
- Kumarasiri, J. and Fisher, R. (2011) „Auditor's Perceptions of Fair-Value Accounting: Developing Country Evidence“, *International Journal of Auditing*, 15: 66-87

- Milojević, M. M. (2014) „Uloge entiteta i revizora u fer vrednovanju“, *Revizor*, 66: 7-28.
- Negovanović, M. (2007) „Procena osnovnih sredstava po fer vrednosti – da ili ne?“, *Privredni savetnik*, 22,23: 183-190.
- Negovanović, M. (2014) „MSFI 13 – Odmeravanje fer vrednosti“, *Privredni savetnik*, 21,22: 176-183.
- Petrović, P. (2013) „MSFI 13: Odmeravanje fer vrednosti“, *Računovodstvena praksa*, 19: 5-26.
- Savić, B. (2014) „Računovodstveni konzervativizam prepreka ili podsticaj visokokvalitetnom finansijskom izveštavanju“, 45. *Simpozijum Računovodstvo i menadžment privatnog i javnog sektora, Zlatibor*, Beograd: Savez računovođa i revizora Srbije, pp. 33-54.
- Stojilković, M. (2010) „Fair Value Accounting – The beginning of the End“, *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 7 (2): 163-177.
- Stojilković, M. (2011) „Towards a criticism of Fair Value Accounting“, *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 8 (1): 91-109.
- Stojilković, M. i Bonić, Lj. (2009) „Revizija i kvalitet finansijskog izveštavanja – dometi i perspektive razvoja“, 40. *Simpozijum 40 godina računovodstva i poslovnih finansija – dometi i perspektive, Zlatibor*, Beograd: Savez računovođa i revizora Srbije, pp. 146-179.
- Škarić-Jovanović, K. (2009) „Finansijska kriza – povod za preispitivanje osnova vrednovanja u finansijskim izveštajima“, 40. *Simpozijum 40 godina računovodstva i poslovnih finansija – dometi i perspektive, Zlatibor*, Beograd: Savez računovođa i revizora Srbije, pp. 414-432.
- IFAC (2008) „Financial Reporting Supply Chain – Current Perspective and Directions“, New York
- SRRS (2011) *Međunarodni standardi i saopštenja revizije, kontrole kvaliteta, pregleda, ostalih uveravanja i srodnih usluga*, prevod sa engleskog, Beograd: Savez računovođa i revizora Srbije
- www.icaew.com/ecifrsstudy (pristupljeno 28. oktobra 2012)
- www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/MRS/2014/IFRS/IFRS%2013.pdf (pristupljeno 11. novembra 2014)
- www.reuters.com/article (pristupljeno 1. septembra 2013)
- Zakon o računovodstvu (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2013)
- Zakon o reviziji (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2013)

THE FAIR VALUE CONCEPT SPECIFICS IN FINANCIAL REPORTING AND AUDITING

Abstract: Investors have become the most important users of financial statements in modern business conditions, and mixed base of financial reporting has been established in order to meet their information needs and it includes elements of the concept of historical cost and the fair value concept, with an increasing shift towards *fair value concept*. The primary task of fair value accounting becomes the expression of the fair value of the net assets at the reporting date, while the financial results represents the change in fair value of net assets between the two reporting periods. In our country the application of the "full IFRS" is mandatory for large enterprises and the application of IFRS for SMEs is mandatory for small and medium-sized entities, thus fair value accounting becomes an integral part of the financial statements of domestic companies. However, fair value accounting is not suitable concept for our country characterized by shallow and underdeveloped financial market, companies whose owners are the company managers at the same time, and low level of economic and technological development. A financial statement audit in terms of use of fair value concept becomes much more demanding and complex than the audit of the financial statements based on historical cost accounting.

Key words: fair value concept, IAS / IFRS, IFRS 13: Fair Value Measurement, financial statement audit